

Универзитет у Београду

Филозофски факултет

Одељење за историју

ДИПЛОМСКИ РАД

Београдска штампа о операцији „Олуја”

МЕНТОР

др Александар Животић

СТУДЕНТ

Јована Обрадовић ИС10/119

У Београду, 2019.

Садржај

Предговор	3
Увод	5
Операција „Олуја”	9
<i>Војске Републике Хрватске и Републике Српске Крајине</i>	9
<i>Четири етапе операције „Олуја”</i>	11
<i>Ток операције</i>	12
Евакуација становништва	22
<i>Лична сведочења прогнаних</i>	26
Обележавање годишњица „Олује”	31
Закључак	35
Списак коришћених извора и литературе	38

ПРЕДГОВОР

Ратови у бившим југословенским републикама, који су се одиграли на крају прошлог века, и даље су контроверзна и веома заступљена тема у медијима и јавности. Нажалост, већина тих догађаја је јако оскудно обрађивана у домаћој историографији, те нам многи чиниоци нису довољно расветљени. Управо због оваквих околности моја жеља је била да се позабавим овим периодом и покушам бар неке његове делове да објасним у свом раду. Имајући у виду мањак литературе и недоступност извора о овом периоду, као и да је за стандарде историјске науке временска дистанца веома мала, то се може сматрати преурањеном анализом. Међутим, ако узмемо у обзир да је тема итекако жива и да и даље обликује ставове и односе између бивших југословенских република, тај посао се претвара у приоритет.

У овом раду ћу се бавити војном операцијом Олуја, која је отпочела 4. августа 1995. године, чији је циљ заузимање највећег дела територије Републике Српске Крајине (у наставку РСК) од стране хрватске војске и полиције. Операција је званично трајала четири дана и завршила се падом РСК и успостављањем контроле Републике Хрватске на овој територији. Једна од највећих последица ове операције било је присилно исељавање Срба са ових простора, због чега је у раду стављен акценат на избегличко питање. У овом раду неће бити превише речи о злочинима извршеним над српским цивилима у периоду трајања акције „Олуја” као и после ње. Такође, неће бити речи о повратницима у Републику Хрватску и њиховом статусу и животу у тој држави. Разлог за то је, пре свега, што број жртава, као и број повратника, још увек није прецизно утврђен и постоји велика разлика између хрватских и српских процена. Сматрам да ова питања захтевају дубљу анализу и да превазилазе оквире овог рада, али и то да су обавезан задатак у будућности за мене и моје колеге.

Главни извори за ову тему биле су ми новине Политика и Нин, које су излазиле у периоду од 1. до 20. августа. Историјском извору, као што су новине, мора се пажљиво и критички приступити, пре свега због неретке употребе цензуре и дезинформација у текстовима. Политика и Нин спадају у озбиљнију и објективнију штапму, како некада тако и сада, зато је мој избор пао на њих. Што се литературе тиче, покушала сам да што више користим литературу чији су аутори сами учесници овог догађаја и сви ће они бити цитирани у раду.

Трудила сам се да у раду јасно и објективно прикажем догађаје из августа 1995. године, који, као што сам већ поменула, имају велики утицај на мишљење јавног мњења у Србији и Хрватској данас. Писаћу о догађајима непосредно пред операцију „Олуја”, затим о њеном току и њеним последицама, онолико детаљно колико ми сами извори и доступна литература дозволе. На крају ћу дати кратки преглед о томе како се од 1996. закључно са 2019. годином обележавају годишњице операције „Олуја” и да ли се поглед на њу са годинама мења у нашој земљи. Задатак који сам себи задала је да што више пишем о цивилима и обичним људима, којима је „Олуја” донела највише патњи, а однела животе, домове и на крају државу у којој су живели и коју су волели.

УВОД

Пре операције „Олуја” хрватска војска је извршила неколико мањих операција, помоћу којих је заузела оперативну основу за припрему и груписање снага за завршну операцију која ће уследити 4. августа 1995. године. Биле су то операције „Масленица” из 1993. године, којом је осигурана копнена веза са хрватским снагама на југу Далмације и онемогућено српским снагама да пресеку Хрвате у области Задра, „Медачки цеп”, из исте године, којом је практично освојен Велебит, чиме су Хрвати добили одличан стратешки положај за извођење „Олује” и „Бљесак” из маја 1995. године када су хрватске снаге освојиле целу западну Славонију, чиме су се осигурали од евентуалне војне интервенције из Србије.

Ако сагледамо сва ова деловања хрватске војске можемо јасно видети какви су били планови хрватског руководства и шта би могао да буде следећи корак. Свим овим операцијама Хрватска је себи стварала погодан терен за освајање РСК. Овакво стање ствари било је опште прихваћено у медијима и јавности. Доста се говорило о самопоуздању хрватског председника Туђмана, као и о томе да Хрватска за овакве поступке има отворено одобрење великих сила, пре свега САД¹, иако су и друге земље западне Европе са симпатијама гледале на Хрватску и њену војну ангажованост.

Многи стручњаци за југословенско питање нису сумњали у нове нападе хрватске војске. Веровали су да Туђманово самопоуздање долази и из чињенице да је војска Југославије пасивна, што су објашњавали тиме да територија РСК није стратешки битна Милошевићевој Србији.² Заиста је тешко оправдати неангажовање Београда у тренутку када се хрватски војници стационирају на граници РСК и када из области Грахова гранатирају села око Книна. Београд се није одазвао ни када је Радован Караџић³ тражио помоћ, а пасивност су показале и мировне снаге 222 и Савет

¹ „САД прећутно дозволиле хрватски напад”, *Политика*, бр. 29379, 4. август 1995, стр. 2.

² „Хрватска се одлучила за војно решење”, *Политика*, бр. 29376, 1. август 1995, стр. 2.

³ Др Радован Караџић (Петњица, 19. јун 1945.) српски је психијатар и политичар, први председник Републике Српске. Један је од оснивача и први председник Српске демократске странке (тада Српска демократска странка Босне и Херцеговине). Међународни кривични трибунал за бившу Југославију је 1995. године подигао оптужницу против њега. Радован Караџић је био у бекству од 1996. године до 2008. године када је ухапшен у Србији. Органи Републике Србије су га 30. јула 2008. године, изручили Хашком трибуналу. Марта 2016. године Хашки трибунал га је првостепеном пресудом осудио на 40 година затвора по 11 тачака, које обухватају геноцид, злочине против човечности и кршење закона и обичаја ратова. Дана 20. марта 2019. у другостепеном поступку је жалбено веће Међународног резидуалног механизма за кривичне трибунале казну преиначио у доживотну.

безбедности Уједињених нација, који су зажмурили и на злочине хрватске војске у западној Славонији.

У Книну је 31. јула 1995. године специјални изасланик генералног секретара УН Јасуши Акаши⁴ склопио споразум од шест тачака са вођама крајинских Срба Миланом Мартићем⁵, Миланом Бабићем⁶ и Милом Мркшићем⁷. Њиме се крајинско вођство обавезује да неће имати својих јединица или војника у тзв. бихаћком цепу, да га неће нападати артиљеријом или тенковима (уз исту обавезу 5. корпуса армије БиХ према подручју Крајине), а војни посматрачи УН разместиће се уз гранично подручје између Бихаће енклаве и РСК. Српска страна пристала је да разматра успостављање посматрачких станица мировних снага УН на Динари и да не спречавају хуманитарне конвоје.

Такав споразум требао је да доведе до смиривања ситуације и смањењу тензија између Срба и Хрвата. Туђман⁸ је негативно реаговао на овај споразум. У писму Акашију он говори како побуњеничке вође желе да изиграју представнике УН и УНКРО-а у своју корист и да не види да је мир тенденција.

⁴ Јасуши Акаши (19. јануар 1931) је виши јапански дипломата и администратор Уједињених Нација био је лични представник Генералног Секретара за рат у бившој Југославији. Оштро је критикован због неуспеха да осигура безбедност бројним цивилима у Хрватској и Босни и Херцеговини.

⁵ Милан Мартић (Жагровић, 18. новембар 1954.) је бивши српски политичар и председник РСК од 1994. године. 2007. Пред Хашким трибуналом осуђен је на 35 година затвора за прогон, убиства, притварање, мучење, нехумана дела, окрутност поступање, нападе на цивиле, депортације и присилно премештање несрпског становништва, безобзирно разарање насеља и верских објеката и пљачку имовине Хрвата и Бошњака у РСК, Цазинској крајини и Загребу. Тренутно је у затвору у Естонији.

⁶ Милан Бабић (Кукар, 26. фебруар 1956.-Схевенинген 5. март 2006.) је био политичар и стоматолог. У разним периодима од 1991. до 1995. године био је председник и председник Владе РСК. Хашки трибунал у Хагу га је оптужио за злочине против човечности. Бабић је 2004. године постао први оптуженик тог суда који је признао кривицу, после чега је осуђен на 13 година затвора. Извршио је самоубиство 5. марта 2006. године, у затворској ћелији у Схевенингену.

⁷ Миле Мркшић (Вргинмост, 1. мај 1947-Лисабон, 2015) био је генерал-мајор ЈНА. Учествовао је у бици за Вуковар 1991. године. Након битке за Вуковар унапређен је у генерал-мајора ЈНА, а касније је постао врховни командант СВК. Пензионисан је као генерал-потпуковник Војске Југославије након пораза крајишке војске августа 1995. године. Отпужен је 1995. од стране суда у Хагу. У оптужници стоји да је одговоран за масовно убиство на Овчари, недалеко од Вуковара. Добровољно се предао хашком трибуналу 2002. и одмах је пребачен у притвор. Суђење је почело октобра 2005, а 2007. је осуђен на 20 година затвора. Сахрањен је на београдском гробљу Лешће 2015. године.

⁸ Фрањо Туђман (Велико Трговишће, 14. мај 1922 – Загреб, 10. децембар 1999.) био је хрватски политичар, први председник независне Хрватске и један од главних актера ратова у СФРЈ. У пресуди Хашког трибунала против Ивана Чермака и Младена Маркача, Туђман се помиње као један од саизвршилаца у удруженом злочиначком подухвату чији је циљ био присилно и трајно уклањање српског становништва из регије Крајина.

У наставку писма навео је своје услове:

1. Хрватске власти неће водити преговоре са Мартићем, који је од међународног суда у Хагу стављен на листу ратних злочинаца.
2. Да преговори са Србима могу да почну ако у току од 24 сата пуне нафтовод.
3. Да одмах почну преговори о отварању свих комуникационих веза преко окупираних подручја, а посебно железничке пруге Згреб-Сплит преко Книна.
4. Да се истовремено воде преговори о неодложној примени устава Републике Хрватске на окупирана подручја и одредба уставног закона о правима српске етничке заједнице.⁹

Само уколико се сви ови услови испуне може доћи до мирног решења, говорио је Туђман, а цели тон писма одаје утисак да одбијање може послужити као добар изговор за војну агресију јер се од Срба није очекивало да пристану на ове услове, поготово не на последњи¹⁰. У том тренутку на граници РСК већ има много хрватске војске, док нове колоне пристижу, тако да хрватски ултиматум губи смисао јер без обзира на потез Срба све говори да се агресија спрема и биће изведена.

Генерални секретар УН Бутрос Бутрос Гали¹¹, као и многи други политичари и међународни представници апеловали су на владе Републике Хрватске и РСК да до мира дођу преговорима и да се разарање и страдање обустави. Међутим, у том тренутку је све то изгледало као формална изјава у коју нико заправо није веровао јер ништа не указује на смиривање тензија. Ипак, сви се надају да ће до преговора доћи.

Прогнозирају се два сценарија, први у коме ће се рат проширити на много веће територије, при чему се мисли на улазак СР Југославије у рат, и други, више вероватан, у коме ће се рат наставити до исцрпљивања. Акаши у том тренутку има улогу посредника између Книна и Бриона, где је Туђман тада био на одмору. Његови покушаји да уговори преговоре у Женеви наилазили су на отпор хрватског председника. Он наводи да су Срби престали са нападима на Бихаћ како су се споразумом обавезали и да српска страна жели споразум. Међутим, Туђман је на

⁹ „Туђман неће мир”, *Политика*, бр. 29376, 1. август 1995, стр. 7.

¹⁰ Р. Арсенић, „Хрватски ултиматум”, *Политика*, бр. 29376, 1. август 1995, стр. 7.

¹¹ Бутрос Бутрос-Гали (14. новембар 1922 –16. фебруар 2016) био је египатски дипломата и шести по реду генерални секретар УН од 1. јануара 1992. до 31. децембра 1996. године.

Брионима одбио Акашијев предлог о прекиду ватре и нагласио да ће прихватити преговоре само о реинтеграцији територија насељених Србима у Хрватској.¹² Акаши се надао да ће преговори у Женеви бити што пре реализовани, јер је веровао да би Хрвати убрзо могли да нападну и да нагомилавање трупа на граници са РСК иде у прилог томе.

Пред сам преговор у Женеви Република Хрватска оптужила је Војску Српске Крајине (у наставку СВК) да је напала Госпић и околину, као и Оточак и Карловац. Представници УН нису успели да прикупе никакве доказе који би ово потврдили, а хрватске власти нису дозволиле војним стручњацима мировних снага УН да дођу на лице места и утврде одакле су гранате испале.¹³ Тим поводом генерал СВК потпуковник Мило Мркшић упутио је протестно писмо команданту мировних снага у коме га је подсетио да Хрватска има праксу да пре сваког напада нађе било какав повод.¹⁴ У Хрватској је проглашена општа мобилизација, поготово се мобилишу политички неподобни, док функционерима Хрватске демократске заједнице (ХДЗ) готово да позиви и не долазе.¹⁵ Рат је никад ближи, иако се УН и даље уздају у Женевске преговоре.

До преговора је заиста и дошло, одржали су се 3. августа у Женеви, како је и планирано, међутим преговори нису донели никакаво решење. Срби су прихватили мировни план, док су Хрвати инсистирали на територијалној интеграцији. Наиме, ови преговори никако нису одговарали хрватском руководству, јер су припреме за напад већ отишле предалеко, тако да је одлазак у Женеву био више формалан чин. Имајући у виду да су САД на челу са Бил Клинтон¹⁶ дале „зелено светло“ хрватским снагама за напад, не чуди што споразумно решење није било планирано. У „Политици“ од 4. августа 1995. године на насловној страни стајала је изјава посредника УН Столтенберга да су изгледи за избегавање сукоба после Женевских преговора више вероватни и да преговори треба да се наставе у овом правцу. Тог дана када се овај број политике читао у Србији, Република Хрватска је отпочела операцију „Олуја“.

¹² „Земља без људи”, *Политика*, бр. 29377, 2. август 1995, стр. 3.

¹³ „Измишљен напад на Госпић и околину”, *Политика*, бр. 29377, 2. август 1995, стр. 7.

¹⁴ „Јасуши Акаши о претњама Загреба Книну”, *Политика*, бр. 29377, 2. август 1995, стр. 7.

¹⁵ „Масовна мобилизација у Хрватској”, *Политика*, бр. 29379, 4. август 1995, стр. 7.

¹⁶ Вилијам Џеферсон Бил Клинтон (19. август 1946) био је четрдесет други председник Сједињених Америчких Држава 1992. и поново 1996. године. Током Клинтоновог председништва дошло је до рата на Косову и НАТО бомбардовања Југославије.

ОПЕРАЦИЈА „Олуја”

Војске Републике Хрватске и Републике Српске Крајине

Први елементи хрватске војске почели су се стварати унутар полицијских снага, тако да је већ 1990. године основана прва полицијска бригада од 1770 људи. Преломни тренутак за стварање војске догодио се наредне године када је Сабор Републике Хрватске прихватио Закон о иземни и допуни закона о унутрашњим пословима, одредбама којима се уводи Збор народне гарде као професионална, наоружана формација војног уређења за одбрамбено полицијске дужности. У војсци републике Хрватске налазило се и доста добровољаца, као и усташа - повратника, који су обучавани у војним логорима у Аргентини, Аустралији и другим земљама, а било је и страних плаћеника.¹⁷

Иако је Република Хрватска у то време била под ембаргом УН, успевала је да купи и допреми оружје из суседних земаља. У октобру 1990. године тајно је из Мађарске у Хрватску увезено 18.000 калашњикова, а следеће године на паради збора народне гарде приказано је најмодерније наоружање из Немчке.¹⁸ За потребе своје војске Хрватска је користила и хуманитарне мисије у Хрватској, јер су се у редовима званичника ових мисија често крили и професионални обавештајци.¹⁹ Велики део муниције и наоружања Хрватска је запленила ЈНА приликом њеног повлачења из Словеније.²⁰ Приватна организација MPRI (Military Professional Resources Incorporated), са којом је Република Хрватска потписала уговор 1991. и обновила га 1994. године, послала је шездесет својих експерата који су преузели обуку хрватских специјалних снага и гардијских јединица. Свакако да за тако кратак период није било могуће обучити све војнике по модерним стандардима, тако да је акценат њиховог рада стављен на обуку вишег старешинског кадра. Обучавали су их како користити обавештајне, сателитске и електронске податке, компјутерској симулацији, планирању и извођењу борбених операција и друге ствари које су требале да хрватску војску претворе из комунистичке војске у војску модерног европског типа.²¹ Хрватска ће у сврху остваривања овог циља до краја рата потписати низ споразума и војних уговора

¹⁷ S. Nišić, *Hrvatska Oluja dokumenti*, Beograd 2012, str. 151.

¹⁸ Исто.

¹⁹ С. Нишић, *Хрватска Олуја и српске сеобе*, Београд 2006, стр.142-145.

²⁰ Исто.

²¹ Нишић, *Хрватска Олуја и српске сеобе*, 150.

са САД, Немачком и Турском.²² Хрватска је својим војницима успела да обезбеди плате, обичан војник имао је од 1.000 до 1.800 марака, док је комплетан војни буџет Републике Хрватске износио 5,6 милијарди америчких долара. Војни буџет Републике Српске Крајине био је 1,3 милијарди долара.²³ У самој операцији, по хрватским проценама, ангажовано је било и до 200.000 хрватских војника, док је српска страна имала 40.000 војника.²⁴ Хрватском војском и полицијом командовали су Анте Готовина²⁵ - заповедник операције „Олуја”, Иван Чермак²⁶ - војни заповедник Книна, и Младен Маркач²⁷ - командант специјалне полиције.

Пред догађаје из августа 1995. године на дужност команданта Главног штаба СВК из Београда долази Миле Мркшић.²⁸ Генерал Мркшић је радио на тактици која ће војнике ставити у активану улогу према хрватској војсци. По њему, свакодневна активност је била пресудна за успешност у борбама.²⁹ Морал у војсци РСК је био изузетно низак, пре свега јер су војници махом били сељаци и радници, који су или остали без ичега током рата или су се бринули за егзистенцију и безбедност својих породица. Још један од проблема био је и лош квалитет обавештајног обезбеђења. Нови генерал је хитно кренуо да оспособљава војску, како би успела да се одбрани од хрватског напада. Са Југославијом је покренута акција за повраћај војних обавезника који су побегли из РСК и Хрватске.³⁰ Такође, радило се на томе да се омогући долазак добровољаца. Мркшић је велику пажњу посветио прегруписавању СВК и стварању корпуса специјалних јединица са гардијском и оклопном бригадом и јаким извиђачким и полицијским саставима. Иако су све припреме за побољшавање стања војске биле добре и давале одређене резултате, главни фактор за успех било је време.

²² Нишић, *Хрватска Олуја и српске сеобе*, 156.

²³ М. Лазански, „Стратегија лако ћемо”, *Нин*, бр. 2327, 11 август 1995, стр. 16-17.

²⁴ Hrvatski Helsinki odbor za ljudska prava, *Vojna operacija „Oluja” i poslije, Izveštaj*, Zagreb 2001, str. 11-12.

²⁵ Анте Готовина (Пашман, 12. октобар 1955.) је бивши хрватски генерал и припадник Легије странаца. Хашки трибунал га је неправоснажно осудио на 24 године затвора, због злочина

²⁶ Иван Чермак (Загреб, 19. децембар 1949) пензионисани је генерал војске Републике Хрватске, оптужен за ратне злочине над крајишким Србима након операције „Олуја”. Због сумње да су јединице под његовом командом починиле ратне злочине током „Олује”, Хашки трибунал је против њега подигао оптужницу.

²⁷ Младен Маркач (Ђурђевац, 8. мај 1955) је пензионисани генерал војске Републике Хрватске, опужен и ослобођен за ратне злочине над крајишким Србима након операције Олуја. Године 2011. осуђен је по више тачака на 18 година затвора, межу којима су убиства, прогони и пљачке, међутим 2012. је ослобођен.

²⁸ Пре њега ту функцију је извршавао генерал Милан Челекетић.

²⁹ М. Sekulić, *Knin je pao u Beogradu*, Bad Vilbel 2000, str. 157.

³⁰ Исто, 172.

Требало је одложити хрватски напад бар до октобра, а РСК није имала начин да успе у томе и добије на времену. Све је зависило од Југославије и међународне заједнице, која је требала да утиче на Хрватску и спречи ранију акцију.³¹ Хрватска војска је, као што је напоменуто, претходним операцијама себи омогућила изванредну стратешку позицију за напад на западни део РСК тако да је било логично да ће ту позицију и искористити. Јако битан фактор, такође, било је и то што је Хрватска имала подршку међународне заједнице за решавање „српског питања”, а амерички амбасадор у Хрватској Питер Галбрајт је 3. августа 1995. добио и последња уверавања од Слободана Милошевића, да се СРЈ неће мешати у рат Хрватске и РСК.³²

У таквим условима о одлагању напада није било ни говора, све је већ било спремно за напад и очекивало се да би отпор РСК могао да траје максимално недељу дана. Испоставило се да се није могла одржати ни толико.

Четири етапе операције „Олуја”

Према Јанку Бобетку³³ операција Олуја се састојала из четири етапе, које су временски биле синхронизоване. На те етапе можемо гледати као на четири операције реализоване на четири сектора фронта, које су војне снаге у операцији извршиле.³⁴

У *Олуји I* циљ је био освојити Петрињу, Костајницу и Глину, избити на државну границу Републике Хрватске и на крају освојити целу Банију. Задатак у овом сектору извршавале су јединице ЗП Загреб уз помоћ специјалних јединица МУП-а, док је заповедао генерал Басарац. Операције на овом сектору вођене су три дана, избијањем на Уну и спајањем са 5. корпусом армије БиХ СВК је била принуђена на повлачење са простора Баније.³⁵

³¹ М. Sekulić, *Knin je pao u Beogradu*, 172.

³² Исто.

³³ Јанко Бобетко (Црнац, код Сиска, 10. јануар 1919 – Загреб, 29. април 2003) био је генерал - потпуковник ЈНА, генерал армије Хрватске војске и начелник главног штаба Хрватске војске од 1992. до 1995. године. Суд у Хагу га је 2002. године оптужио за ратне злочине почињене у операцији Медачки цеп: прогоне, убиство 100 Срба, пљачку јавне или приватне имовине, безобзирно разарање градова, насеља или села. Због лошег здравственог стања није изручен суду. Написао је књигу „Све моје победе” о рату у Хрватској, између осталих операција ту је описао и „Олују”.

³⁴ Нишић, *Хрватска Олуја и српске сеобе*, 176.

³⁵ Исто, 177.

Олуја II је подразумевала акције на подручју Кордуна које су извршавале снаге ЗП Карловац уз помоћ јединица из ЗП Загреб и МУП-а Карловца под заповедништвом генерала Грујца. Циљ је био да се српској страни онемогући да регрупише снаге за против удар или за напад на Карловац. Због тога су на овом простору извођена јака артиљеријска дејства по Војнићу и другим српским местима, ради пресецања одступнице и ширења панике међу становништвом.

Олуја III је требала да пресече снаге 15. личког корпуса северно и јужно од Плитвичких језера, разбити противничке јединице и брзо се спојити са 5. корпусом армије БиХ на линији Кореничка Капела – Тржачка Раштела. Тај задатак требао је да изврши ЗП Госпић уз помоћ ЗП Загреб и снагама МУП-а Ријеке, а операцију је водио генерал Норац. Бобетко наглашава да је од великог значаја за успешно извршавање ове етапе то што је у преходним акцијама освојен Велебит, као одлична стратешка тачка за даље напредовање.³⁶

Олуја IV је за главни циљ имала заузимање Книна, односно потпуно освајање РСК. Овај задатак је требао да изврши ЗП Сплит, под заповедништвом генерала Анте Готовине. У другом делу ове етапе требало је заузети делове Далмације. Извршењу тог задатка допринела су и велика појачања у виду полиције, али и артиљерије, ракета и авијације. Операција на том правцу припремана је око годину дана, када је изграђено више од 300км пута, тако да је хрватска војска оклопним снагама могла лако да приступи мети. Бобетко је навео да је за ову операцију у целини епицентар био Книн, Динара и веза Книн-Грахово. Заузимањем Грахова ситуација се стратегијски променила у корист Хрватске, односно судбина Крајине је била запечаћена.³⁷

Ток операције

Рано ујутру, 4. августа, у 05:00 часова, почела је агресија хрватске војске на западни део РСК. Тачан датум и време њеног почетка знали су сви команданти крајишких јединица, као и представници цивилне власти.³⁸ Информације и упозорења стизала су са свих страна још 3. августа, из Генералштаба Војске Југославије, из Републике Српске, као и, што је најзанимљивије, од официра из јединица међународних мировних снага чија је обавеза била да агресију спрече. Становници

³⁶ Нишић, *Хрватска Олуја и српске сеобе*, 180.

³⁷ Исто, 186.

³⁸ Исто, 173.

Книна нису се надали да ће до напада доћи и многи нису ни могли да замисле да ће их тог јутра пробудити експлозије, а још мање да ће Книн пасти за тако кратко време.³⁹

Почетак агресије Главни штаб РСК је дочекао у згради у којој је било смештено и Министарство унутрашњих послова. Оперативни део Главног штаба радио је са ослонцем на Оперативни центар, преко кога су постојале везе са потчињеним јединицама, Главним штабом Војске Републике Српске и Оперативним центром Војске Југославије.⁴⁰ Преко Оперативног центра могла се успоставити веза са командом 2. крајишког корпуса ВРС и са органима Министарства унутрашњих послова РСК.

Командант Главног штаба, Миле Мркшић, имао је директне везе са командантима корпуса, а у Оперативном центру праћена је ситуација на ратишту. Командант је био у контакту са начелником Главног штаба, Николом Лончаром, затим са помоћником за позадину, генералом Мирком Бјелановићем, и помоћником за ПВО, генералом Браниславом Петровићем.⁴¹ Уз командата је скоро све време био и председник РСК Милан Мартић, њих двојица скоро да нису ништа тражили од оперативне групе, већ је командант само прихватао њене предлоге и дозвољавао њихову даљу дистрибуцију. Помоћник командата за морал је такође био у дослуху са командантом Мркшићем, али његова дејства остала су непозната Оперативном центру, због чега није могла да се стекне права слика о ситуацији. Многа наређења која је командант издавао, такође нису долазила до Оперативног центра.⁴²

Јединице Српске Војске Крајине на подручју западног дела Крајине биле су подељене у два дела – северни и јужни. Јужну групацију чинили су 7. и 15. корпус и њоме је командовао Главни штаб СВК, док су северну групацију чинили Оперативна група *Паук*, Корпус специјалних јединица, 21. и 39. корпус. Општи назив за ову групацију био је *Кордун* и њоме је командовао генерал Миле Новаковић.⁴³ Акција је и почела управо нападом на ове секторе, север и југ, на фронту дугом 700км. Наредба којом је јавност преко Хрватске телевизије обавештена о почетку акције „Олуја” гласила је:

³⁹ Д. Чичић, „Последњи час”, *Нин*, бр.2327, 11 август 1995, стр. 10-12.

⁴⁰ Sekulić, *Knin je rao u Beogradu*, 174.

⁴¹ Исто, 174.

⁴² Исто, 175.

⁴³ Исто, 176.

„У име демократске власти, позивам припаднике српских паравојних постројба, који су својеволјно или присилно мобилизирани у паравојне српске постројбе да предају оружје хрватским властима уз јамство да ће им бити удијељена амнестија према важећим хрватским законима. Позивам иницијаторе побуне да схвате узалудност свога потхвата и његову штетност за српску заједницу у Хрватској, ако устрају у побуни, да се предају хрватским властима и прихвате опрост или правично суђење за своје пријеступе. Позивам хрватске грађане српске националности, који нису активно суђеловали у побуни, да остану код својих кућа, и без бојазни за свој живот и своју имовину, дочекају хрватску власт, уз јамство да ће им се дати сва грађанска права и омогућити избори за локалну самоуправу према хрватском Уставу и Уставном закону уз присутност међународних проматрача. Одлучни смо да прекинемо патње и неизвјесност хрватских прогнаника с окупираних подручја, а да хрватским Србима зајамчимо људска и етничка права у уставно - правном поретку демократске Хрватске.”⁴⁴

Иако услед гранатирања, панике и нестанка струје већина грађана није успела да чује ову Туђманову поруку, она ће све до данас бити истицана као гаранција живота и имовине српског становништва од стране Републике Хрватске. Иако се у пракси дешавало нешто сасвим друго од онога што је Туђман овом изјавом обећавао, хрватски званичници ће због овог прогласа инсистирати на томе да је становништво напустило Крајину добровољно, без адекватног разлога.

Хрватска војска брзо је успела да пробије прве линије одбране Срба на 30 тактичких смерова, у бјеловарском, загребачком, карловачком, госпичком и сплитском подручју, њихов продор је већ тада био од 5 до 15км.⁴⁵ Велики успех хрватска војска остварила је већ првог дана освајањем Светог Рока. Српска војска је упорно бранила положаје, иако је тешком артиљеријом непрестано била нападана. Главни циљ хрватских снага био је Книн и они су се већ у кратком року нашли на неколико километара од града. У *Политици* од 5. августа на насловној страни стајала је изјава Генерала Мркшића: „И поред свега задовољан сам и поносан што војска СВК упорно брани своје положаје. За сада контролишемо ситуацију и нема панике.”⁴⁶

⁴⁴ „Војна операција „Олуја” и послје. Извјештај”, стр. 15.

⁴⁵ Исто.

⁴⁶ „Бомбардовање и даље траје”, *Политика*, бр. 29380, 5. август 1995, насловна страна.

Заиста, и према подацима које је имала Оперативна група Главног штаба СВК, још увек је постојала могућност да се успеси непријатеља неутралишу. Авијација СВК је успешно онемогућила дејство хрватске авијације, али није могла да се носи са авионима НАТО-а, који су испалили две ракете на радаре СВК.⁴⁷

Хрватска војска је приликом напада употребљавала сва расположива средства, од тенкова, минобацача, топова, до тешких хаубица и бацача ракета. Из неколико села тог дана су стизале информације о правој киши пројектила.⁴⁸

Сви светски медији писали су о агресији Хрватске на РСК. Владе Италије, Француске, Грчке, Русије, Велике Британије и других земаља јавно су осуђивале овај напад.⁴⁹ Да су ове изјаве углавном биле формалне можемо закључити из тога што су све те земље унапред знале шта ће се дешавати, док се у Великој Британији отворено говорило о подршци САД-а Хрватској.⁵⁰ Да иронија буде још већа Бил Клинтон и званични САД су исказивали забринутост и апеловали да се све реши дијалогом и без војних дејстава, иако је НАТО директно помогао Хрватима у овој операцији.⁵¹ Велика пажња у страним медијима поклоњена је положају Плавих шлемова, мировних снага, чијих је седамдесет војника било заробљено од стране хрватске војске,⁵² а њих неколико убијено.⁵³ Карл Билт, посредник ЕУ за Југославију, изјавио је да Туђман мора да буде осуђен као ратни злочинац.⁵⁴

Книн је био немилосрдно гранатиран, подједнако су циљани и цивилни објекти, куће, зграде, стадион, железничка станица као и болница, из које је особље покушало да евакуише пацијенте.⁵⁵ Тачан број жртава се не зна, само се претпоставља да их је било много. Српске цркве, школе, културни објекти, чак и антифашистички споменици су немилосрдно рушени.⁵⁶ Генерал Мркшић је два сата након почетка бомбардовања градова по западном делу РСК упутио протест команданту Умпрофора, у коме је навео да се гранатирају српски градови и гађају српски цивили. У писму ће

⁴⁷ Nišić, *Hrvatska Oluja dokumenti*, 203.

⁴⁸ „Удар на источну Славонију, Барању и Западни Срем”, *Политика*, бр. 29381, 6. август 1995, стр. 7.

⁴⁹ „Осуда Хрватске агресије”, *Политика*, бр. 29380, 5. август 1995, стр. 2.

⁵⁰ „Лондон прозива Хрватску”, *Политика*, бр. 29380, 5. август 1995, стр. 2.

⁵¹ „Клинтон забринут због хрватске агресије”, *Политика*, бр. 29380, 5. август 1995, стр. 2.

⁵² Sekulić, *Knin je raо и Beogradu*, 178.

⁵³ „Могућа ваздушна подршка НАТО угроженим Плавим шлемовима”, *Политика*, бр. 29380, 5. август 1995, стр. 7.

⁵⁴ „Билт-Туђман би могао да одговара за ратне злочине”, *Политика*, бр. 29382, 7. август 1995, стр. 3.

⁵⁵ „Последњи час”, *Нин*, 2327, бр. 11 август 1995, стр. 10-11.

⁵⁶ S. Štrbac, *Gone with the storm*, Beograd 2015, str. 141-145.

га још подсетити да СВК није дејствовала по цивилним циљевима у Републици Хрватској и захтевати да се предузму мере за стопирање хрватске агресије и да се о свему обавести Генерални секретар УН Бутрос Гали.⁵⁷

Управо је Гали оптужио Туђмана за дволичност потеза којима су се УН одлучно супротставиле: „Изражавам посебну забринутост за судбину хиљаду цивила на подручју Републике Српске Крајине којима прети опасност од продирања хрватских војних формација.”⁵⁸ На сваких 15 минута хрватски радио је преносио Туђманов позив Србима да се предају, а целог дана су се емитовале борбене песме у којима се величала Хрватска и „позивало у бој”.⁵⁹ Паника је завладала становништвом и прве колоне избеглица већ су биле у покрету. Мит о неосвојивом граду Книну и сталоженост коју су показивали сви српски званичници на челу са Слободаном Милошевићем, сасвим су нестали. Република Српска Крајина је остављена на цедилу од свих оних који су гарантовали помоћ. Југословенски председник Слободан Милошевић је поручивао ВСК да се сама брани 5 до 6 дана, док се за то време он не избори за прекид ратних дејстава.⁶⁰ Осим формалних протеста нико није учинио ништа.

На седници Врховног савета одбране РСК, која се одржала 4. августа у 17 часова, на којој је присуствовао председник Милан Мартић и уз њега генерал Мркшић, доноси се одлука о евакуацији становништва. Одлука је саопштена јавности истог дана у 20 часова и гласила је:

„Врховни савјет одбране Републике Српске Крајине, донио је, на данашњој сједници, одлуку да се због превентивних и безбједносних разлога организује евакуација цивилног становништва Сјеверне Далмације и јужног дела Лике. У организацији евакуације и пратњи становништва, активно ће учествовати припадници мировних снага Уједињених нација, уз цивилну заштиту РСК. На овај потез Врховни савјет одбране се одлучио како би се заштитило цивилно становништво од евентуалних даљњих напада хрватске артиљерије и како би српски борци, који држе линије одбране, били растерећени бриге за своје породице. Врховни савјет одбране апелује да грађани Крајине, на подручју са кога се организује евакуација становништва, не предузимају самоиницијативне акције и да не насједају на хрватску

⁵⁷ Sekulić, *Knin je pao u Beogradu*, 177.

⁵⁸ Nišić, *Hrvatska Oluja dokumenti*, 202.

⁵⁹ „Туђман позива на предају”, *Политика*, бр. 29380, 5. август 1995, стр. 7.

⁶⁰ Sekulić, *Knin je pao u Beogradu*, 178.

пропаганду. За све информације грађани се могу обратити мјесним повјереницима Цивилне заштите. Још једном се наглашава да ће у организацији евакуације активно учествовати припадници Унпрофора.”⁶¹

После поноћи Книн напушта Оперативна група Главног штаба и са Командом одлази у правцу Срба. Најснажнији утисак на целокупна дешавања даје евакуација и то на оним местима где није била ни предвиђена. Лика и Банија биле су покренуте, једино је Кордун још увек контролисало Координационо тело, које је руководило свим цивилним пословима док су трајале борбе. Тамошњи команданти корпуса нису били обавештени о одлуци да се становништво евакуише. Становништво је у паници напуштало своје домове, а прикључивали су им се и војници. Нико од њих није могао да добије било какав одговор на питања, шта да раде и куда да иду.⁶²

Наредног дана, 5. августа, хрватске јединице су ушле у Книн и на книнској средњовековној тврђави постављена је хрватска застава. Председник Туђман слетео је у Книн и попео се на Книнску тврђаву, где је машући песницама прослављао своју победу. Име болнице „Свети Сава” одмах је промењено у „Опћу болницу”, а ХТВ је чак приказала и једног хрватског војника у усташкој одори, с црном траком око главе и латиничним словом „У”. На книнској тврђави је једна група пред ТВ камером певала усташке песме у славу тешких ратних злочинаца из НДХ - Францетића и Бобана.⁶³ Ови ће се догађаји и до данашњег дана истицати у медијима, када операција „Олуја” буде у питању, на неки начин постали су асоцијација за пад Книна.

Заузета су и околна места: Врлика, Кијево, Дрниш, Житнић, Бенковац, Грачац, Ловинац, Љубово, Плашки, Приммишље, Плитвичка језера и Хрватска Дубица. Српски цивили напустили су заузета подручја преко Срба и Двора.⁶⁴ Туђман је у Дрнишу изјавио:

„Дефинитивно је пропала свака идеја не само велике Србије, него ли да Срби уопће могу играти ону улогу коју су играли у хрватској повијести: да су забадали нож у леђа хрватском народу, да су шуровали с талијанским фашистима; и данас их

⁶¹ Sekulić, *Knin je pao u Beogradu*, 179.

⁶² Исто, 182.

⁶³ Р.Арсенић, „Глина и Костјаница под хрватском управом”, *Политика*, бр. 29383, 8. август 1995, стр.7.

⁶⁴ Nišić, *Hrvatska Oluja dokumenti*, 202.

призивали не би ли дијелили Истру и Далмацију између Талијана и Србије”⁶⁵ Због ове изјаве, Италија ће поштрети мере безбедности у Трсту и околини.⁶⁶

Хрватски представници су „Олују” коментарисали као подршку мировним напорима за успостављање мира на Балкану. Хрватска није добила никакве санкције и то се објашњавало тиме што је Хрватска продужена рука запада, да чине само оно што свет ћутке одобрава, или у шта не жели да се меша.⁶⁷ Хрватска дипломатија је претходне четири године порицала своју припадност Балкану, али после освајања Книна она се прогласила балканским жандаром и респектабилним фактором на Балкану.⁶⁸

Српска страна није имала конкретне снаге и конкретан план за одбрану Книна. Корпус коме је одбрана била поверена није унапред предвидео којим ће снагама бранити град. Негативан утицај на припаднике овог корпуса имало је понашање и политика цивилних власти, које се најбоље видело у Книну. Ту је била скупштина РСК, Влада, Врховни савет одбране, руководства странака, председник Републике, Главни штаб СВК и сви су, углавном негативно, утицали на стање у Далматинском корпусу.⁶⁹ Такође, и стална смена команданата неће донети побољшање. Пред сам почетак „Олује” командант Далматинског корпуса постаје генерал Слободан Ковачевић. Ковачевић је касно постављен на ову дужност и није имао времена да корпус припреми за борбена дејства, чак ни да упозна команданте бригада. Његово командовање се оцењује као лоше, ниједан задатак није поставио пред органе команде и од њих није ништа захтевао, због чега су они били потпуно ван ситуације у којој се корпус налазио.⁷⁰ О командовању генерала Ковачевића говориле су и старешине које су му биле потчињене. Потпуковник Милорад Радић, начелник штаба команде Далматинског корпуса, упућен је на Динару да обједини све снаге у борбену групу.⁷¹ Радић није био обавештаван о ситуацији у Книну, тако да 4. августа није знао да је кренуо општи напад на западни део РСК, већ је мислио да је нападнут само део фронта, зато и не чуди што је био изненађен сазнањем да је командно место

⁶⁵ *Vojna operacija „Oluja” i poslije, Izvještaj*, 16.

⁶⁶ Нишић, *Hrvatska Oluja dokumenti*, 205.

⁶⁷ З. Станивуковић, „Шампањац за повијест”, *Нин*, бр. 2327, 11. август 1995, стр. 13.

⁶⁸ Исто.

⁶⁹ Sekulić, *Knin je pao u Beogradu*, 188.

⁷⁰ Исто.

⁷¹ Исто.

Далматинског корпуса пребачено из Книна у Пађане.⁷² Ујутру 6. августа, Радић ће се срести са Мркшићем, Бјелановићем, Петровићем и председником Мартићем у Србу, где ће добити нови задатак у вези са извлачењем цивила и војске у Петровац. Пуковник Рајко Грбић, начелник артиљерије у команди 7. корпуса, неколико дана пре почетка „Олује” провео је у команди тактичке групе у Стрмици, којом је пре Олује командовао Ковачевић. Ове јединице које су браниле правац Дерале-Стрмица самовољно су напуштале одбрану. Касније ће Грбић приликом реферисања Мркшићу говорити да је у свакој мањој јединици било по 5-10 војника који су викали „продато-издато” и „идемо кућама, официри су нас издали.”⁷³

Капетан Небојша Поповић командовао је 1. Врличком бригадом, почетак напада затекао га је на командном месту у Врлици. Артиљерија хрватске војске непрекидно је тукла и за само сат времена све везе са подређеним и надређеним старешинама биле су прекинуте. Не знајући шта се дешава са правца Динаре, Поповић одлази на предњи крај, на Динару, и издаје наређење за одбрану на резервним положајима.⁷⁴ У току ноћи 4. на 5. август бригада се извлачи на Полачу, а већина људи својевољно напушта бригаду и креће у потрагу за својим породицама.⁷⁵ Врличка бригада уопште није учествовала у борбама, јако се брзо и вешто повукла, да је непријатељу требало више од једног дана да то схвати.⁷⁶ Пуковник Владимир Давидовић командовао је 75. моторизованом Дрнишком бригадом, већ првог дана акције његова бригада кренула је да се осипа, војници су кренули за породицама, које су евакуисали. Следећег дана, 5. августа, пуковник ће се са остатком бригаде наћи у колони, на путу за Срб. Иако су се на појединим положајима српски војници држали храбро и уз велике губитке бранили своје положаје, ових неколико примера, који свакако нису једини, осликавају у каквом су се стању налазиле и војска и цивилне власти. Ова сведочења заслужују посебну пажњу, јер могу много рећи о томе како се и да ли се Книн бранио, или је освојен без борбе, како су многи избегли из града сведочили.⁷⁷ Одлука о евакуацији становништа највише је утицала на борбеност војника, свако од њих бринуо се о томе ко ће збринути његову породицу у општем стању панике. Са повлачењем становништва војници су остајали без мотива да бране

⁷² Sekulić, *Knin je pao u Beogradu*, 188.

⁷³ Исто, 192.

⁷⁴ Исто, 193.

⁷⁵ Исто.

⁷⁶ Исто.

⁷⁷ В. Марчетић, „Звали смо га тата”, *Нин*, бр. 2327, 11. август 1995, стр. 21-22.

пусте градове у којима су им куће порушене, остало је једино сачувати голи живот. Из ових неколико наведених примера, може се закључити и да команданти, вођени политиком цивилних власти, нису успевали, или желели, да то спрече. Каније ће се говорити како је војска више бринула о евакуацији становништва, него о одбрани града. Било је још негативних појава приликом борби, радио везе биле су блокиране или ометане, многе бригаде међусобно нису могле бити у контакту, а самим тим ни сарађивати, упорно бомбардовање, психолошко-пропагандно деловање са позивањем на предају преко радија и друге.⁷⁸ Београдска штампа ће о паду Книна писати као о војничком понижењу, па чак и предаји, без да се покушао одбранити град. Закључује се: „Ако постоји неко наравоученије из овако тешког пораза, онда је то свакако спознаја и искуство шта значи имати добро плаћену и мотивисану војску, шта значи војни професионализам, а куда води маргинализација официрског кадра и, коначно, шта значи јасан национални циљ.”⁷⁹

Наредног дана, 7. августа, министар одбране Гојко Шушак⁸⁰ у 18:30 часова објавио је крај операције Олуја. Хрватске снаге су изашле на међународно признате границе Републике Хрватске. Дао је и податак да су хрватске оружане снаге имале 118 мртвих и 620 рањених, док о српским губицима није имао података. У операцији су погинула и три припадника међународних мировних снага, један дански и два чешка војника, док их је шест рањено. Наводи се и да је „један хрватски часник узео неколико данских војника и користио их као живи штит.”⁸¹ Последњег дана „Олује” пали су Турањ, Тушиловић, Војнић, Топуско, Горњи и Доњи Лапац. Победничка еуфорија се настављала у Хрватској, поготово међу симпатизерима владајуће странке. Војници и поједини цивили упадали су у куће српских цивила и узимали све што су у њима затекли, а потом их спаљивали. Оне које нису биле физички уништене постаће власништво хрватских функционера или грађана.⁸² У напуштене српске куће требало је населити и око 380.000 избеглица и расељених особа смештених по хотелима дуж

⁷⁸ *Нин*, бр. 2327, 11 август 1995, стр. 21-22.

⁷⁹ М. Лазански, „Стратегија лако ћемо”, *Нин*, бр. 2327, 11. август 1995, стр. 16-17.

⁸⁰ Гојко Шушак (Широки Бријег, 16. април 1945-Загреб, 3. мај 1998) био је хрватски политичар и министар одбране у Влади Републике Хрватске од 1991. до своје смрти 1998. године. Шушак је био и један од главних креатора хрватске војне операције Олуја, а касније је играо улогу и у постизању Дејтонског споразума.

⁸¹ *Војна операција „Олуја” и послје*, *Извјештај*, 17.

⁸² Štrbac, *Gone with the storm* 159-160.

јадранске обале.⁸³ Примећено је да у Загребу, иако је било доста заговореника за овакво решење, изостало славља на улицама и грађани су углавном били суздржани.⁸⁴ Нажалост глас оваквих људи није се далеко чуо, чак су се сматрали и непријатељима и „дежурним борцима за демократију”.⁸⁵ Најзаслужнији за то био је председник Туђман, који је у свакој прилици величао себе и своју победу, не бирајући речи. Његове мегаломанске амбиције најбоље се виде у једном од његових говора, када је рекао:

„Сматрам да, због историјских разлога али и због актуелних политичких разлога треба преуредити Меморијални парк Јасеновац и претворити га у „Меморијални парк Хрвата палих у рату”. Да се у њему, уз постојећи музеј и споменике, који су подигнути у спомен на жртве фашизма, треба сетити и свих жртава комунизма, чије посмртне остатке треба овде пренети, а посебно оних који су пали у патриотском рату (1991-1995), и на тај начин одати почаст успомени на све жртве и на њиховом примеру посведочити помирење Хрвата и истину о свим палима за стварање независне и суверене хрватске државе.”⁸⁶

⁸³ „Sprečavanje povratka”, https://snv.hr/oluja-u-haagu/oluja-hr.html?fbclid=IwAR0Aypjst-aFY54BO9G_EPYCHmtC55LPy4_LTdiFaIuD0P1VgA0RuTAFs28 (2. avgust 2019).

⁸⁴ „Победничка еуфорија”, *Политика*, бр. 29383, 8. август 1995, стр. 7.

⁸⁵ Ђ. Skoti, *Hrvatska operacija Oluja, „Oslobađanje” Krajine i etničko čišćenje Srba*”, Beograd 2010, str. 248.

⁸⁶ Исто, 249.

ЕВАКУАЦИЈА СТАНОВНИШТВА

Министар иностраних послова РСК је 5. августа упутио писмо делегату Јасушија Акашија у Београду у коме тражи помоћ при евакуацији становништва. Процењивао је да ће у наредних 7 дана број евакуисаних достићи 100.000 због чега је потребна помоћ Унпрофора и Црвеног крста. У писму је навео да су ти људи напустили порушене градове и села и да се тренутно налазе по околним планинама и шумама, без хране, воде и лекова.⁸⁷ У писму се још наглашава да је најбитније да се хрватска војска примора да пропусти конвоје избеглица, а затражена је и заштита НАТО авионима.⁸⁸ За помоћ су замољене и државе Европе, јер се сматрало да би за СРЈ био превелики терет да прими све избеглице, будући на санкције под којима се налазила.⁸⁹ У овом првој етапи је у Републици Српској избегло између 35.000 и 50.000 људи из РСК, а у Бањалуци се очекивао долазак и до 60.000.⁹⁰

Избегличка колона је, у првом таласу, била дуга 20км, док су се медији ограђивали када је у питању број људи у њој, јер „из часа у час расту колоне избеглица”.⁹¹ Неке процене су да је тај раст достигао број од 200.000 људи, који су се кретали из Книна, Дрниша, Бенковца, Обровца, Петриње, Грачаца и других градова и који су на том путу били на удару хрватске артиљерије и пешадије. Колоне се крећу из правца Мартин-Брода и Двора, махом се заустављају у Бањалуци и Бјељини. Право „загушење” тек се прогнозирано на граничном прелазу Сремска Рача ка Србији, односно Југославији.⁹² Овај прелаз био је снабдевен водом, дежурала је и Хитна помоћ и Црвени крст. Они који пређу границу имали су полицијску пратњу до једног од прихватних центара. Поред постојећих граничних прелаза, Сремске Раче и Павловић Ћуприје, власти СРЈ отвориле су још два, Шепак код Богатића, и Каракај, како би све текло брже и не би било гужве. На сваком граничном прелазу људе је чекала храна, вода и хитна помоћ.⁹³

Због све већег прилива избеглица власти СРЈ отвориће још један гранични прелаз Батровац, на ауто-путу Београд-Загреб. На Батровац ће стизати људи из Вргин

⁸⁷ „Избеглицама потребна међународна помоћ”, *Политика*, бр. 29381, 6. август 1995, стр. 7.

⁸⁸ Исто.

⁸⁹ Исто.

⁹⁰ „Хрватски војници пљачкају по Книну”, *Политика*, бр. 29382, 7. август 1995, стр. 7.

⁹¹ Р- Поповић, „У избегличким колонама више од 150.000 људи”, *Политика*, бр. 29382, 7. август 1995, стр. 11.

⁹² Исто.

⁹³ „Још два гранична прелаза за избеглице”, *Политика*, бр. 29385, 10. август 1995, стр. 11.

Моста, Слуња, Војнића, Доњег Лапца и других који нису успели да побегну у првом налету.

Талас избеглица шокирао је светску јавност, фотографије уплаканих људи у тракторима, жена и деце обишле су свет. Од почетка рата у Југославији ово је била највећа миграција, а јавност није могла да појми да се за тако кратко време скоро цело становништво једне државе расели, а она остане „очишћена”.⁹⁴ Разне хуманитарне организације, као и обични свет помагали су да се избеглице збрину. У медијима се апеловало на солидарност и на пружање помоћи, највише се оскудевало у лековима. Прихватни центри организовани су дуж пута дугог више од 200км, од Петровца, Кључа, Мркоњић-Града, Санског Моста, Приједора, Новог Града, Бањалуке, Деревенте, Прњавора, Модриче све до Бјелине. У Бањалуци и околини импровизоване су спаваонице у већим јавним објектима, док се на бензинским пумпама точила бесплатна одређена количина горива. Апеловало се и на пекаре да донирају вишак пецива, уља и брашна.⁹⁵ На граничном прелазу Сремска Рача 6. августа нашло се између 30.000 и 35.000 избеглица, а истог дана је око 150 људи стигло у Београд. Црвени крст Југославије био је једна од најангажованијих организација, осим што су припремали прихватишта на територији Србије, помоћ су слали и у Републику Српску.⁹⁶ И поред добре организованости људства било је великих потешкоћа да се пружи потребна помоћ, недостајало је санитарских возила, затим лекова и санитарског материјала. У наредном периоду српска штампа свакодневно ће извештавати о избеглицама и на који начин им се може помоћи. Грађани ће заиста показати велику хуманост и солидарност и евакуисано становништво ће истицати како су јако лепо примљени и дочекани од локалног становништва. Међутим ништа од тога није могло да утеша ове људе, били су уплашени и разочарани, а реч која се најчешће чула била је „издаја”.⁹⁷

Званичници Хрватске су крај операције „Олуја” прогласили 7. августа, иако се ни тог ни наредних дана није престало са паљењем, рушењем и пљачкањем. Колоне избеглица и даље су се сливале истом путањом, али и поред свих гаранција нису остале поштеђене напада. Према споразуму УН са хрватском војском, великом броју Срба из РСК који је у Топуском чекао на евакуацију, требао се омогућити безбедан пролаз. Евакуација је одуговлачена забранама хрватских официра док у Топуско нису ушли

⁹⁴ „Још два гранична прелаза за избеглице”, *Политика*, бр. 29385, 10. август 1995, стр. 11.

⁹⁵ Исто.

⁹⁶ „Све спремно за прихват избеглица”, *Политика*, бр. 29382, 7. август 1995, стр. 12.

⁹⁷ В. Марчетић, „Звали смо га тата”, *Нин*, бр. 2327, 11. август 1995, стр. 21.

војници Петог муслиманског корпуса муслиманске војске из Бихаћа. Међутим, хрватска војска је тог дана у 11,30 објавила прекид важења претходног споразума и наставила је са борбеним дејствима, блокирајући тако и цивиле.⁹⁸ Муслиманске трупе из Бихаћа пресекле су путеве планиране за евакуацију и запоселе места које су УН одредиле као пунктове за предају српског оружја. Муслимани су напали Сабирни центар у Топуском у коме се налази 21. корпус српске војске Крајине и већина народа са Кордуна.⁹⁹ Много цивила је у тим моментима убијено или повређено.

На територији Србије у много градова направљени су прихватни центри, где је угроженима обезбеђено преноћиште, храна и прва помоћ. У Војводини то су били градови Сремски Карловац и Шид, а највише их је прошло кроз Шабац и Лозницу. Ови центри прављени су углавном у школама, вртићима и спортским халама, као и у другим јавним просторима. Неки од градова у коме су се налазили прихватни центри били су Бела Паланка, Прокупље, Врање, Лесковац, Ниш, Крушевац, Крагујевац, Деспотовац, Смедерево, Бор, Зајечар, Суботица и други.

Више од 2.000 избеглица сместило се у Сомбор, код пријатеља и родбине, а многи грађани су самоиницијативно понудили помоћ. У Апатину је смештај за избеглице организован у интернату Средње техничке школе, овде су већину становништва чинили некадашњи колонисти из Лике, па се много Крајишника сместило код својих рођака. У Шиду је прихватни центар био у спортској хали, кроз који је до 7. августа прошло око 2.000 људи.¹⁰⁰ У Нишу су прихватни центри били углавном у школама и вртићима, Ниш и околина су у овом тренутку имали спремно 30 тона хране за избеглице. Многе су српске приватне и државне фирме слале своје производе угроженим грађанима.¹⁰¹ У Поморавском округу су се људи масовно одазвали на позив да дају крв, у Јагодини је отворен посебан жиро рачун за помоћ угроженим грађанима из РСК. Помоћ је стизала и са Косова, где је Црвени крст сакупио 50 тона помоћи. Многе избеглице ће и бити смештене на Косову са идејом да се тако повећа број Срба на том подручју.

Апеловало се на све људе и организације да пруже помоћ угроженима, јер и поред свих одзива ситуација јесте била јако критична. Имајући у виду да је СРЈ била

⁹⁸ „Масовни покољ”, *Политика*, бр. 29383, 8. август 1995, стр. 7.

⁹⁹ Исто.

¹⁰⁰ *Политика*, бр. 29383, 8. август 1995, стр. 7.

¹⁰¹ Исто.

под санкцијама било је тешко добавити све што је потребно. У збегу се налазило 150.000 људи, није било довољно средстава за све, јер су се магацини брзо празнили, а нису сви имали рођаке код којих су могли да се сместе. Многи су прогнозирали да Југославији прети „хуманитарна катастрофа”.¹⁰²

Призори у прихватним центрима су били јако потресни, многи људи одбијали су и храну и воду, не желећи да разговарају са било ким. Неки су се сматрали срећницима што су уопште стигли живи у СРЈ, јер су многи, а међу њима и деца, умрли на путу, или убијени у својим кућама. Они који нису имали тракторе и аутомобиле кренули су мотокултиваторима.¹⁰³ Најкритичније је било добавити гориво, којег није било довољно, а Влада РСК није била у стању да гориво обезбеди, јер су јој органи Републике Српске тражили да на граничним прелазима плати порез, царину и акцизе.¹⁰⁴

Ограда на улазу у тријажни центар Црвеног крста у Београду постала је ипровизована огласна табла са списковима избеглих, чији је број стално растао. Пристигле избеглице тискале су се уз ограду не би ли сазнале где су њихови ближњи отишли. На њој су стајале и окачене, руком писане, поруке на обичном папиру, у нади да ће их онај ко треба видети. Углавном су остављани бројеви телефона, да би се јавили чланови породице, или неко ко о њима нешто зна, али је било и другачијих порука, на пример: „Перо отишла сам јутрос у Ниш, молим те пронађи ме”.¹⁰⁵ Овај зид у Симиној 19 назван је српским зидом плача.

Представница УН за војна питања Рита Лапеж је 9. августа у 17:43 потврдила да су два авиона Миг 21 бомбардовали колону српских избеглица, код двора на Уни и Новог Града. Избачене су четири бомбе. Не зна се чији су авиони тачно, зна се само да су полетели са загребачког аеродрома.¹⁰⁶ Извештај о злочинима стизали су и од данских војника мировне мисије, где се каже да је 5. корпус муслиманске армије убио пет хендикепираних лица, од којих је један био у инвалидским колицима, близу Двора.¹⁰⁷

¹⁰² „Хуманитарна катастрофа”, *Политика*, бр. 29384, 9. август 1995, стр. 12.

¹⁰³ „Најугроженија деца”, *Политика*, бр. 29384, 9. август 1995, стр. 12.

¹⁰⁴ „Стоје цистерне са горивом”, *Политика*, бр. 29384, 9. август 1995, стр. 13.

¹⁰⁵ А. Апостоловски, „Главешине су отишле пре, сиротиња последња”, *Политика*, бр. 29384, 9. август 1995, стр. 17.

¹⁰⁶ „Два мига 21 тукла колону”, *Политика*, бр. 29385, 10. август 1995, стр. 7.

¹⁰⁷ „Побијени инвалиди”, *Политика*, бр. 29385, 10. август 1995, стр. 7.

Попис српских жртава из 2014. године нам говори да постоје 1.852 погинулих и несталих лица, од којих је до сада сахрањено 930, док се 922 лица још воде као нестала. Од укупног броја 1.078 особа су цивили, што износи 90% свих цивилних жртава у овој акцији.¹⁰⁸ Овај попис обухвата све жртве на подручју РСК од почетка акције „Олуја” до 1998. године. Тај број, нажалост, није коначан, а исто тако није прецизан ни тачан број избеглих, који варира од 200.000 до 250.000 људи. Иако је прошло двадесет и четири године од овог догађаја много избеглица и даље живи у неизвесности и сиромаштву. Исто тако многи од њих верују да ће се опет вратити у своје родне крајеве.

Лична сведочења прогнаних

Новинари су данима после „Олује” обилазили избегличке кампове и извештавали о ситуацији у њима. Новине су објављивале интервјуе и изјаве „људи из колоне” и даље у тексту наћи ће се неке од најупечатљивијих.

Војник ВСК Крсто Манојловић који је држао положаје на Динари, пуштен је на једнодневно одсуство због купања. Он се нашао у селу Марковац, 17км удаљеног од Книна, где су се у бегу од хрватске артиљерије нашли становници из тог подручја, углавном старци, жене и деца. У паници која је настала, упалио је швајцарски шлепер који је довезао хуманитарну помоћ и ту стајао два месеца. У шлеперу је повезао око 40 људи из свог малог места, углавном жена, деце и старијих лица. Путовали су два дана док нису стигли у СРЈ. На стајалишту у Петровцу догодио се инцидент када је једно дете случајно опалило из пушке и ранило две жене и једну девојчицу окрзнуло по лицу. Дечаци из шлепера, већ навикнути на ратне услове, превили су рањене, узели први ауто и одвезли повређене у хитну помоћ у Сански Мост. Манојловић је успео да спаси свој родни заселак, све осим свог оца, који је тих дана отишао да се бори.¹⁰⁹

Лазар Мартић из села Мартићи путовао је у трактору са својом породицом четири дана. Говорио је да је путовао у колони дугачкој 70км, а број путника у приколицы стално се смењивао „неко успут уђе, други изађе.” Потврдио је да је зачеље колоне бомбардовано, и нагласио да је и у општој паници владао ред и да није било судара. „Срби из Босне су нам помагали. Чујемо да има још колоне у Приједору и

¹⁰⁸ „Žrtve akcije „Oluja“ na srpskoj strani”, <http://www.veritas.org.rs/srpske-zrtve-rata-i-poraca-na-podrucju-hrvatske-i-bivse-rsk-1990-1998-godine/zrtve-akcije-oluja-na-srpskoj-strani-2014/>, (9. jul 2019).

¹⁰⁹ А. Апостоловски, „Цео заселак у шлеперу”, *Политика*, бр. 29383, 8 август 1995, стр. 11.

Бањалуци.” На питање шта им је било најтеже на овом путу, одговорио је „Сунце, убило нас је.”¹¹⁰

„У петак, четвртог августа све могуће гранате су почеле да падају на нас. Побегли смо у подрум”, говорила је Бојана Радић, мајка чији је син још био на ратишту на Кордуну. Како би јењавао напад попела би се до стана да узме најпотребније. Око 18 часова људи су се ускомешали и они који су могли да се превезу кренули су да одлазе, а ми без превоза назад у подрум.” У једном тренутку дошао је један војник и рекао како српски тенкови долазе и како сигурно побеђујемо. Расположење се поправило на пар минута, све док нису изашли и док им није речено: „Готово је сналазите се како знате.” Видела је у граду двадесетак аутобуса и са другим женама ушла у један.¹¹¹

Јека Цвијановић изгубила је два сина на Купресу, а трећи још увек држи негде положаје, није желела да је фотографишу ни да даје било какве изјаве, само је понављала: „Реците ми где је Дунав, да скочим у њега.”

Бранко Потрапњак имао је тада 16 година, његова мајка, сестра и млађи брат остали су без превоза у општој стихији, а отац је остао на фронту. „Ухватила ме је паника, узео сам снајпер и зауставио „Рено 19”. Први пут сам оружјем зауставио некога. У колима је било четворо људи. Шта сам могао да урадим. Ушли смо у ауто и свих осморо дошли у Бањалуку. А ни војна полиција у Крајини се није снашла, заустављали су колону, она се гомилала, па је зачеље остало под хрватском ватром. Ипак, Бранкова највећа брига је шта је са Еленом, његовом вршњакињом.¹¹²

Ја сам рођена на селу код Книна, читав живот сам тамо провела, нисам мислила да ћу икада видети Београд. Како је почело? Па, прво смо чули гранате и неко је рекао да бомбардују Книн. Одједном почели да пуцају на све стране, нисмо знали ко су наши, или њихови. Народ се дигао, почела је ужасна паника, нисмо знали ни који је дан, а камоли колико је сати. Људи су почели да пролазе у колонама и да вичу „Иду усташе и кољу све живо”, а ја овај цак на леђа и бјежи. Колика је то несрећа то може

¹¹⁰ А. Апостоловски, „Цео заселак у шлеперу”, *Политика*, бр. 29383, 8. август 1995, стр. 11.

¹¹¹ Исто.

¹¹² Исто.

да схвати само онај који је то видео. Идеш а око тебе падају гранате, пуца се са свих страна, а нигде никога да те брани.”¹¹³

„Издаја, шта друго, продали су нас. Питам ја Вас и њих, одакле право да се војска и вође повлаче пре цивила. Рачунало се да је то још један од оних напада, брзо ће проћи, наши ће пружити отпор, или ће бити некаквог договора, а ту су и из УН. Када је наша војска сишла са брда и рекла да се нема кад чекати, све пада, купи децу и бјежи, захватила нас је паника.”¹¹⁴

Српске избеглице нападали су хрватски грађани, организовани у велике групе. Разбијани су аутомобили, а избеглице физички злостављане. Један од најжешћих напада догодио се 10. августа, око 22 часа у Сиску, када је разуларена маса разбијала аутомобиле, а песница нису била поштеђена ни деца, а ни група монахиња.¹¹⁵

„Било је као у страшном сну”, каже Гордана Сикирица из Војнића, трудница која је већ требала да се породи. „Аутомобил у ком смо се возили погођен је камењем и циглом. Сва стакла су полупана, па је камење падало по нама. Ја сам једним пластичним коритом сакрила стомак.” Иако је требала да се породи пре 14 дана, она нема порођајне болове и додаје „ваљда се организам сам обезбедио и одложио порођај.”¹¹⁶

Многи су насилно избачени из аутомобила, приликом чега има је аутомобил заплењен, а њима наређено да крену пешке.

„Први пут сам из Задра избегла у Бенковац 1991. године. Са собом сам понела само мало ствари и 40 динара. Са мном је ћерка, док су ми два сина остала на положају у Кашићима.”¹¹⁷

Дежурни лекар у Шапцу, Радослав Милутиновић је у изјави од 10. августа, рекао: „Имали смо данас и један леп тренутак. Овде у колони породила се једна жена са Велебита и родила сина. Обоје се осећају добро и пребачени су у Шабац у породилиште.”¹¹⁸ У другој колони у прихватном центру у Лозници, био је и Милутин

¹¹³ С. Гуцијан, „Вође побегле пре народа”, *Политика*, бр. 29385, 10. август 1995, стр. 19.

¹¹⁴ Исто.

¹¹⁵ „Хрвати напали српске избеглице”, *Политика*, бр. 29386, 11. август 1995, стр. 2.

¹¹⁶ Д. Драгичевић, „Жртве каменовања”, *Политика*, бр. 29386, 11. август 1995, стр. 2.

¹¹⁷ Д. Стевановић, „Цео живот у приколици”, *Политика*, бр. 29386, 11. август 1995, стр. 11.

¹¹⁸ Исто.

из Книна, рођен 7. августа у Петровцу. Он је ту са мајком, док његов отац не зна да је добио сина.¹¹⁹

Било је много случајева где су дечаци довозили своје породице у СРЈ. Док су им очеви били на фронту, они су постајали главе куће и спашавали своје породице. Милан Миланко стар 13 година и Марко Миланко стар 9 година, обојица су возила своје породице и људе из Крајине на које су наилазили успут. Један је возио камион, а други ауто.¹²⁰ Сличну судбину доживео је и десетогодишњи Дејан Поповић, који је сам у аутомобилу превезао своју сестру, мајку, баку и рођаку, од Кордуна до Београда. Седео је на два ћебета, како би могао да дохвати квачило и како би лакше управљао аутом. На питање новинара о чему је размишљао док је возио, одговорио је: „Мислио сам да ћемо изићи сви”.¹²¹

Стеван Гушић из (64) Горње Брусоваче са Кордуна је видео два километара даље како гранате из хрватске артиљерије и свтлећи меци падају на колону избеглица, која се кретала ка Глини. Затим је пешадијска ватра прсекла колону. Старци, жене и деца поскакали су својих трактора и запрежних кола и почели да беже ка зачељу колоне. Ушли су у празно Топуско и ту преноћили, са намером да ујутру наставе даље. Хрватска војска је ушла у град. Ту је било њих 20.000-30.000 готово сав Кордун и Банија. Мушкарци су предали оружје и одведени у центар града, децу и жене су оставили поред трактора. Учитеља са јаком брадом су претукли кундацима, његова мајка се онесвестила од тог призора. Постројени су у парку поред хотела где им је хрватски заповедник одржао говор, „Ви сте залуђени, па издани. Враћајте се кућама, гарантујемо вам сигурност.” Нико свој трактор није усмерио ка Банији или Кордуну, ишли су у правцу ка Србији, уз њихову пратњу. Са надвожњака у Сиску гађани су каменицама, а хрватска артиљерија пуцала је изнад њихових глава добацујући „ето вам велика Србија”, „поздравите Милошевића”. Код Липљана Гушићу је стао трактор, „сваком ко би наточио гориво код њих мотор би стао”. Скинули су нас са трактора и претили да ће ме убити. Ушао сам са породицом у прва запрежна кола која су наишла и тако се превезао.¹²²

¹¹⁹ Д. Стевановић, „Цео живот у приколици”, *Политика*, бр. 29386, 11. август 1995, стр. 11.

¹²⁰ Д. Пејак „Не може се живети без наде”, *Политика*, бр. 29389, 14. август 1995, стр. 13.

¹²¹ Исто.

¹²² А. Апостоловски, „Смрт у колони”, *Политика*, бр. 29390, 15. август 1995, стр. 11.

Избеглице са Кордуна и Баније које су стигле у СРЈ тврдили су да је једна колона потпуно нестала на ауто-путу Београд-Загреб, на делу који контролишу хрватске власти.¹²³ После деблокаде у Топуском, њихов долазак се очекивао код Шида, али им није било ни трага. Многи извори, укључујући и припаднике УН потврдили су да је колона од 5.000 до 10.000 избеглица постојала до 12. августа, када јој се изгубио сваки траг. Претпостављало се да се колона налази код Славонског Брода, али нико није знао зашто им је спречен улазак у СРЈ и ко се брине о њиховој безбедности.¹²⁴

У једном од прихватних центара новинар је приметио чудну ствар за ова места, а то је био смех. За то је био заслужан један од најмлађих путника, четворогодишњи Немања Колунџија из Книна. На опште задовољство свих дечак је причао вицеове и шалио се са старијим путницима, веома поносан на себе што је у центру пажње и што се сви са њим смеју.¹²⁵

¹²³ „Колони се 12. августа изгубио сваки траг”, *Политика*, бр. 29392, 17. август 1995, стр. 13.

¹²⁴ Исто.

¹²⁵ Д.Пејак „Не може се живети без наде”, *Политика*, бр. 29389, 14. август 1995, стр. 13.

ОБЕЛЕЖАВАЊЕ ГОДИШЊИЦА „ОЛУЈЕ”

У Србији и Хрватској се „Олуја” на другачији начин обележава, али у обе државе је сваког августа веома актуелна тема. У Републици Хрватској се 5. август, дан када је пао Книн, обележава као Дан победе и домовинске захвалности и Дан хрватских бранитеља, док се у Републици Србији и Републици Српској 4. август, дан када је операција почела, обележава као Дан жалости и Дан сећања на жртве „Олује”. Овакве разлике у обележавању истог догађаја не само што сведоче о различитим схватањима о дешавањима из 1995. године, већ праве велики јаз између две земље. Свакако да се поглед на „Олују” у одређеној мери мења у односу на тренутну политичку ситуацију и тренутну власт у ове две државе. Медији у обе земље пишу и говоре о „Олуји” сваког 4. и 5. августа, свака на свој начин и на начин који одговара тренутним владајућим странкама. Обично становништво је углавном суздржано, мада се у Хрватској сваке године организују свечаности на улицама, а поготово у Книну, где уз музичке програме и патриотске песме грађани прослављају овај дан. Није реткост и да страни представници присуствују овој свечаности.¹²⁶ У Србији се организују литургије и парастоси за погинуле и тог дана се углавном скреће пажња на број несталих, убијених и на избеглице које тешко живе.

У српској штампи је 1996. године „Олуја” била јако актуелна, поготово што се расељавање и насиље над становницима некадашње Републике Српске Крајине, није зауставило оног дана када је акција завршена. Злочина је било много, од убистава, преко пљачкања и одузимања кућа. Многе избеглице које су се налазиле у СРЈ и даље су се надале да је избеглиштво само привремено и да ће се вратити у своја родна места. Биће у будућности и оних који ће се вратити, али који неће моћи да живе мирно као некада.¹²⁷ Срби повратници не могу да добију запослење у јавним службама на подручјима повратка, нити имају једнаке шансе при запошљавању у државним телима, управи и правосудју, због чега им је сама егзистенција угрожена. Медији су преносили

¹²⁶ „Србија разочарана учешћем Израелских авиона у Книну”, *Политика*, бр. 37693, 5. август 2018. стр. 7.

¹²⁷ С. Штрбац, „Хроника прогнаних Крајишника III”, Бањалука 2015, стр. 289-292.

изјаве разочараних прогнаника, који не осећају да припадају било где, којима је све отето, а нешто ново им није допуштено да стекну. У августовском броју „Нин-а” из 1996. управо је то била тема, писало се о лошем положају прогнаних. Већина њих није имала документа и нису били становници ни једне државе, а то им је итекако отежавало даљи живот. Поступак око додељивања држављанства ишао је јако споро, тако да су избеглице имале документа која су издата у РСК, а која више нису важила. Многи су веровали да им влада у СРЈ не да држављанство, јер се председник плаши да би сви прогнани гласали против њега на следећим изборима.¹²⁸ Због овог проблема нису могли да постану власници куће или стана, нису могли да оду из СРЈ, иако су многи то хтели. Годину дана након „Олује” и даље доста људи није имало кров над главом и није знало куда ће. И даље је била актуелна иницијатива да се неки број избеглица настани на Косову, али су многи то отворено одбијали, не желећи поново да проживљавају исту судбину.¹²⁹

Наредних година политичку ситуацију у СРЈ обележиће Косово, а потом и НАТО бомбардовање. Због тога су медији више пажње поклањали овим питањима и новим избеглицама и жртвама. После пада режима Слободана Милошевића нова власт у Србији води помирљиву политику и покушава да са Републиком Хрватском успостави добре односе, међутим тензије између две државе постоје и данас.

Прослава десетогодишњице операције „Олуја” у Хрватској, српски медији ће приказати овако:

„Прослава десетогодишњице операције „Олуја” била је један од најтужнијих догађаја у новијој хрватској историји. Мада је јавност данима припремана за велики спектакл, било је јасно да ни организатори, ни учесници прославе на Книнској тврђави нису били уверени ни у оно што говоре, ни у оно што чују. Председник државе Стјепан Месић био је извређан као никада раније, а ни речи премијера Санадера да „Олуја” треба да се одвоји од злочина који су касније чињени у српским селима око Книна, нису наишле на бољи пријем. Државни дневник Хрватске телевизије емитован из Книна био је пример лажне слике и жалосне истине. Бура је односила и микрофоне и гласове водитеља, а припремљени културни програм ометали су киша и неубичајено хладно време. На терасама Книнске тврђаве у наивној кореографији промицали су

¹²⁸ Љ. Гојгић, „Жута трака заборавља”, *Нин*, бр. 2380, 9. август 1996, стр. 3.

¹²⁹ Исто.

младићи и девојке у бојама хрватске тробојнице. Синхронизација је била лоша, а рудиментарни гласови хрватских естрадних звезда смењивали су се с укоченим и патетичним говорима позоришних првака који су некад глумили у Шекспировим комадима, а данас читају родољубне песмице на самој ивици писмености. Председник државе био је видно уморан и зловољан због некултурног дочека домаћина, а премијер и шеф државног парламента Владимир Шекс безброј пута су понављали да је операција „Олуја” била „чиста као суза” и да је за све крив Слободан Милошевић.”¹³⁰

У хрватској јавности постојале су тенденције да се казне сви они који су починили злодела над цивилима или њиховом имовином и да се заједничким радом дође до решења и историјског помирења. У прилог томе иде и изјава хрватског политичара Милорада Пуповца из 2007. године, у вези са прославом 12 година од „Олује”, где каже: „Поруке с таквих годишњица морају унапређивати толеранцију и нове односе у Хрватској, јер се у супротном поставља питање шта се слави - успостављање територијалног суверенитета или егзодус Срба.”¹³¹ Сличну изјаву дао је на прослави „Олује” 2009. године тадашњи председник Стјепан Месић: „Злочине почињене под маском хрватства морамо осудити и осуђујемо још енергичније, јер они бацају сенку на праведну и племениту борбу хрватских бранитеља и на њихову жртву. То мора бити јасно свакоме у Хрватској и свакоме у иностранству. Ова Хрватска није саздана на злочину за разлику од једне друге творевине која је у време Другог светског рата узурпирала хрватско име!”¹³²

Без обзира на ове и сличне изјаве са обе стране, данашњи однос Хрватске и Србије није увек пријатељски. Иако „Олуја” није једини камен спотицања владајућих странака две државе, на датум њеног почетка увек испливају несугласице. Имајући у виду да национализам расте у обе земље, то и није тако изненађујуће. Са тим у вези је и изјава актуелног председника Србије, Александра Вучића, од 5. августа 2018. године „Хитлер је хтео свет без Јевреја, Хрватска је желела Хрватску без Срба”.¹³³ Оваква изјава наишла је на лош пријем у Хрватској јавности и окарактерисана као „лицемерна” и „скандалозна”. Исто тако, негативно су прихваћене и изјаве

¹³⁰ „Чисте сузе и нечиста савест”, *Нин*, бр. 2850, 11. август 2005. стр. 9.

¹³¹ Р. Арсенић, „У Книну без Срба”, *Нин*, бр. 2850, 5. август 2007. стр. 22.

¹³² Р. Арсенић, „Штедљива прослава, Месић осудио злочине”, *Политика*, бр. 34406, 5. август 2009. стр. 3.

¹³³ „Хрватски медији критикују Вучића што је „Олују” назвао погромом”, *Политика*, бр. 37693, 5. август 2018. стр. 3.

хрватске председнице Колинде Грабар Китаровић из 2018. године, када је поновила мантру хрватских званичника из ранијих година, да је „Олуја чиста као суза”, или „Олуја” 1995. године је спасила БиХ, волела бих да хрватски суседи никада не забораве ко им је пружио руку у најтежим данима”.¹³⁴

Ни једна страна, заправо, није спремна да се помири са својом историјом и прошлошћу и да преузме део одговорности на себе. Овакве изјаве свакако не доводе до икаквог решења, већ продубљују јаз између два народа. Гласови разума свакако постоје, али они тешко налазе пут до медија, што указује на то да политичке игре нису престале ни после више од две деценије.

¹³⁴ „Олуја спасила БиХ”, *Политика*, бр. 38054, 1. август 2019. стр. 11.

ЗАКЉУЧАК

У овом раду приказана је хрватска војна операција „Олуја” која је имала за циљ освајање Републике Српске Крајине и протеривање већег дела њеног становништва. На питање да ли су злочини у Крајини током „Олује” исто што и геноцид, а исељавање становништва етничко чишћење, одговори су различити, у зависности коју страну питате. Једно је сасвим сигурно, апетити тадашњих политичара и Срба и Хрвата били су огромни, а национализам који је годинама био спутаван, коначно је ослобођен и довео је до пропасти једне државе и несреће њених држављана. Наравно, утицај страних сила на дешавања у овом периоду је огроман и сигурно је да Хрватска не би била у стању да освоји РСК без њихове подршке, а пре свих подршке САД-а. На који су начин велике силе бирале штићеника, једно је од питања на које треба одговорити у будућности.

Једна од књига цитираних у раду зове се „Книн је пао у Београду” и заиста би се пад Крајине могао и тако посматрати. Политичке игре, које су играли главни протагонисти ових дешавања, још увек нису у потпуности расветљене, али је сасвим јасно на кога су оне највише утицале. Као што то обично буде, жртве постану хиљаде недужних људи, који ни не желе да учествују у тим играма.

Око операције „Олуја” још увек се воде многе полемике, све са циљем да се пронађе кривац. Проблем лежи у томе што ретко ко, а најмање државни званичници Србије и Хрватске, посматрају ову операцију као део ратова из деведесетих година прошлог века. У Србији је она окарактерисана као освајачка и агресорска, у Хрватској је одбрамбена и ослободилачка, али је сагледана потпуно ван контекста целог рата. Рат који се одвијао у периоду између 1991. и 1995. године водили су и цивили и политичари и медији, а колико је био „прљав” сведоче бројне оптужнице и пресуде, које су сачекале већину војних и цивилних представника зарађених страна. Без обзира на то, на основу неких ратних злочина и њихових извршитеља стварају се национални митови и пише нека сасвим пристрасна историја.

Данас све изгледа као да иницијатива за решење овог питања нема, обе стране игноришу другу и добацују се сулудим изјавама и оптужбама. Оно што је потребно је

да се прихвате историјске чињенице онакве какве јесу и да се обе стране суоче са њима. Кривци за сва злодела током рата, па тако и за злочине у овој операцији, требају бити кажњени, без изузетака. На крају победника ионако нема. Срба нема у родним местима, а Крајина без Срба је готово празна и запуштена област, коју нико не насељава.

Као што сам и у уводу навела, истраживати овај период није лагодан задатак. Верујем да ће отварањем архива и откривањем нових чињеница он бити јаснији и истраживачима и јавности. Штампа је један од извора са којим сам желела да покренем ову тему, јер сматрам да је изузетно битно сагледати и тај аспект. Надам се да ћемо у будућности имати доступније изворе и објективнија гледишта, из којих ће произаћи једна реална историја, чији је једини циљ да нас научи да не понављамо исте грешке.

Списак коришћених извора и литературе

Извори:

- *Нин*, бр. 2327, 11 август 1995.
- *Нин*, бр. 2380, 9. август 1996.
- *Нин*, бр. 2850, 11. август 2005.
- *Нин*, бр. 2850, 5. август 2007.
- *Политика*, бр. 29376, 1. август 1995.
- *Политика*, бр. 29377, 2. август 1995.
- *Политика*, бр. 29379, 4. август 1995.
- *Политика*, бр. 29380, 5. август 1995.
- *Политика*, бр. 29381, 6. август 1995.
- *Политика*, бр. 29382, 7. август 1995.
- *Политика*, бр. 29383, 8. август 1995.
- *Политика*, бр. 29384, 9. август 1995.
- *Политика*, бр. 29385, 10. август 1995.
- *Политика*, бр. 29386, 11. август 1995.
- *Политика*, бр. 29389, 14. август 1995.
- *Политика*, бр. 29390, 15. август 1995.
- *Политика*, бр. 29392, 17. август 1995.
- *Политика*, бр. 34406, 5. август 2009.
- *Политика*, бр. 37693, 5. август 2018.
- *Политика*, бр. 38054, 1. август 2019.

Литература:

- S. Nišić, *Hrvatska Oluja dokumenti*, Knjiga komerc, Beograd 2012.
- С. Нишић, *Хрватска Олуја и српске сеобе*, Књига комерц, Београд 2006.
- М. Sekulić, *Knin je pao u Beogradu*, Nidda Verlag, Bad Vilbel 2000.
- Ђ. Skoti, *Hrvatska operacija Oluja, „Oslobađanje” Krajine i etničko čišćenje Srba*”, Otkrovenje/Srpsko narodno vijeće, Beograd 2010.
- Hrvatski Helsinški odbor za ljudska prava, *Vojna operacija „Oluja” i poslije, Izvještaj*, Helsinški odbor, Zagreb 2001.
- S. Štrbac, *Gone with the storm*, Veritas, Beograd 2015.
- С. Штрбац, *„Хроника прогнаних Крајишника III”*, Веритас, Бањалука 2015.

Интернет:

- <http://www.veritas.org.rs/> (9. јул 2019.)
- https://snv.hr/oluja-u-haagu/oluja-hr.html?fbclid=IwAR0Aypst-aFY54BO9G_EPYCHmtC55LPy4_LTdiFaIuD0P1VgA0RuTAFs28 (2. avgust 2019.)